

Bedřich Václavěk: LIKVIDACE
KONKURSNI PODSTATY
EXPRESIONISMU

Expresionismus = mrtvola. Někde ještě je živoucí mrtvola. Proto se jím ještě musíme obírat. Není rytířské dobřjet mrtvolu. Stáli jsme však proti němu v době, kdy byl vyhlášován za spasitele, máme právo říci i dnes proti němu slovo. A podívat se, zúrodnil-li čím půdu.

Expresionismus byl zjevem vysloveně poválečným. Zrodil se ze ztroskotání všech lidských hodnot ve válce. Zrodil se z bezradného odporu proti civilizaci. Z odporu, jenž se opřel zhroutením nadějí kladených v ni; jenž nerevidoval, nebudoval znovu. Z nevíry budoval víru. Nezdůvodněnou, chaotickou a mlhavou. Zrodil se tam, kde zřícení bylo největší: v Německu. Zjev vysloveně německý. Jinde měl jen některé styčné body s uměním poválečným (revoluce pro člověka). Byla neorganicky štěpována jeho umělecká forma, jaké nabyt v Německu — pokud jí nabyt. Bylť především světovým názorem, novým stavem ducha, metodou cítění po válce. Činil [si] nárok stát se systémem nového života. Zůstal přechodným stadiem, ach, velmi přechodným. Zůstavil po sobě stopy jakožto záležitost morálky: postavit výše člověka! Jakožto umělecký směr zůstal bez vlastní linie, jsa jen větví poimpresionistického tvoření. Dověšením oddálení od jistoty věcí stal se jen dokončením vývoje impresionismu, od jehož tvůrčí metody se jeho vlastní lišila jen stupňovitě.

Byl a je pojmem nanejvýš mnohoznačným. Jeho jméno bylo

reklamováno pro umění bezpředmětné, absolutní. Znamenal částečně něco živého ve výtvarnictví a v poezii. Němci do něho zahrnují i kubismus, třeba se kubismus od něho lišil jako právě duch francouzský od německého. Kubismus matematicky komponující, prostý konstruktér tvaru i slova. Expresionismus v metafyzice hledající možnost básnické divinace. Kubismus syntetický — expresionismus analytický.

Měšťácký svět zborčil se světovou válkou. Expresionismus je výrazem této katastrofy (německý chiasmus!), křečí zmíráního měšťáckého světa, odklizením trosek a nanejvýš snad prvním tušením nové stavby. Vše, čím věřil, že přináší světu hotovou spásu, zhyne s ním.

Expresionismus byl bezmocný útěk z mechanizace a racionalizace naší doby (Tatlin). Nenáviděl reality, obklopující jej, utíkal před „materialistickou“ dobou. A prchl do naprosté duchovosti. Útěk není vítězstvím, nýbrž útekem. Expresionismus cítil potřebu nové syntézy ducha a neduchové reality. Tvářil se spasitelem, spojuje obé v jeden beztvárný, tekutý celek. Pro mechanické směšování obou nedosáhl jejich syntézy. (Izolace — zaručí jedině syntézu.) I prchl do naprosté duchovosti, jež neměla obsahu sama o sobě. Dal revoltovat duchu proti světu, prohlašuje ducha za sílu určující hmotu. Nezamýšlel toho zpočátku, ale vzrostl k trvalému zakotvení v nadmyslnu (Hausenstein). Na věcech ho zajímá jen metafyzičnost, transcendentno. Problémem se mu (místo přírodních věd, jež zajímaly naturalismus) stává náboženskost (ale ne imanentní, materialistické náboženství kolektiva). Objevuje staré křesťanské umění. Je nevědecký, nedbá o přičinnost. Místo psychologické logiky nastolil logiku čistou. Jeho světovým názorem je utopie (Huebner). Bezmocná duše se ponořuje sama do sebe. Místo ždané jednoty sebe a světa hmotného a duchovného je jen solipsistické promítání nitra básníkova na jednotliviny okolního světa. — Místo syntézy — egocentrismus, solipsismus, nemohoucnost subjektivity. Důsledný spiritualismus končí vždy v solipsismu.

Prováděl revoluci pro člověka, ale skončil anarchií

individualismu, nezakotviv v kolektivu. Potíral jakýkoliv řád jakožto násilí, protože starý řád pro svou nesmyslnost se mu dal poznat jen jako mučidlo ducha. Zavrhnul svět, nemohl ho udělat lepším pro člověka. Byl revolučním jen pro dionýské opojení, ne pro apollinské vytváření. Skončil v rezignaci — a humanitě. „Člověk je dobrý,“ volal extaticky, škrcen lidskými bestii. Uznal místo přísné lásky jen sentimentalitu. Nepodchytil, nerealizoval touhu po sbratření lidstva, jež ozývají se po všech zemích, chtěla je provést přes všechny hranice. Skončil v duchové bezmoci.

Pracovní metoda expresionistického umělce: pramen inspirace: v metafyzických kombinacích. Intuice, vnitřní emoce, cit, horečka, fantazie. A přece:

„Pocítovat krásu ve volnosti fantazie je zplošťováním umění. Krása v obecném smyslu je dekorativní — povrchní — duchovost. — Absolutní krásou je vůle. Kde není vůle, je náhoda; náhoda je chaos — nepořádek — chybění organického života.“ (Oswald Herzog.)

Slabé duše expresionistů uzavřely se netýkavkovitě samy v sebe, opředše se chimérickou, často patologickou fantazií. Svět stal se subjektivní, solipsistickou vizí. Svět a fikce splynuly v chaos. Poezie ztratila objekt, obsah, ideu (Götz). Básník, ponořiv se pasívně do svého Já, neměl pro složitost vztahů odvahu chopit se mužně úkolů skutečnosti. Zaměnil solipsisticky já a svět. Zajímá ho jen subjektivně vyspekulovaná metafyzičnost věcí (pramenící často z bankrotu smyslnosti). Zatlačil pudový život do pozadí, upadl do introverze, absolutního autismu, jenž rozbořil rozumový a volní vztah k empirické skutečnosti a vpadl do eticky a intelektuálně sterilní kontemplace. Chtěl z umění „vymýt rozumovou oblast“ a zbavit umění racionální opory, aniž tím vůbec vyloučil intelektuální chápání z umění. Poezie přece potřebuje zrovna tolik rozumu jako život (Teige). A moderní člověk má vyslovený sklon zaměstnávat při vnímání uměleckého díla také intelekt. Umělec ho užívá při budování plánu.

Expresionistický umělec spolu s umělci ostatních směrů po-

impresionistických radikálně odbourává věčnost ve starém smyslu tohoto slova. Ale rozkládá formy jevové tím, že je odhmotňuje. Novou realitu hledá však v subjektivitě umělcově, uváděje věci do „vztahu k metafyzičnu“. Podle potřeb vlastní subjektivity (uvědoměle či neuvědoměle) deformuje vjemy do biologicky nepravděpodobných forem. Projevuje naprostou zvlášť vůči objektu, háje nespoutaný projev temperamentu. Expresionistický malíř a objekt splývají spolu svými obnaženými vnitřky. Umělecké vnímání se stává mystickým jakýmsi aktem. Místo názoru — podává vizi, místo bezprostředního vnímání — očekává zjevení. Expresionistický umělec tvoří v šíleném vzepětí vytržení ze všeho řádu. Smazal rozdíl mezi prožíváním života a jeho uměleckým ztvárněním. Nebuduje, nevytváří zákonné formy, jen deformuje. Zanedbával-li impresionista vlastní nitro pro objekt, zanedbává expresionista objekt pro vlastní nitro. Expresionista je jen — ústa; ústa neslyší světa (Bahr). Jindy je expresionistické tvoření křik zmučeného srdce. Křik je beztvary, neumělecký, protože neumělý. Expresionista ve svém celku není nepředmětný — tíhne jen vždy, ať uvědoměle, či neuvědoměle, k metafyzičnosti. Pátraje po transcendentním jádru věcí, deformuje je. Často příliš silně, takže pozornost vnímajícího se soustředí na předmět, kdežto se mělo dosáhnout toho právě, aby se vnímající vzdálil hledání předmětu a soustředil se na sílu duševního výrazu. Vyloučiv intelekt, uvalil umělec intelektuální práci na vnímajícího. Poslední slovo deformující síly nového umění promluvil absolutní expresionismus, nepředmětný, v němž vyvrcholil úpadek individualistického tohoto směru. V malířství bránil mu dekorativní účín barvy, jenž nedovoluje, aby barva, nejsouc připjata na konkrétní reálný předmět, vyjadřovala čistě duševní obsah. Malé kvantitativní rozměry nepřipouštějí v něm účinnů, jichž dosahuje architektura. Před mnohoznačností může zachránit obraz jen kontakt s realitou. A vůbec: „Kunst ist Aussprache, aber auch Sprache“ (Franz Landsberger), tj. slova musí zřetelně pronikat od mluvív-

cího k posluchači. (Tedy ne Nesrozumitelný svatý.) Absolutní expresionismus bez kontaktu s realitou ztroskotál úplně na problému sdělitelnosti subjektivních zážitků umělcových, jenž je dodnes palčivým i pro jiné směry. Jen jako negace zůstává pro další vývoj plodným.

Není expresionistického stylu. Je expresionistická idea (Goll). Expresionista ji vykřikuje hlasitě a je patetický, ne z primárního životního citu, ale z nucení. Jeho afekt však je jen ochrannou barvou pro jeho slabý smysl pro skutečnost. Patos jeho výrazu není dosti zdůvodněný. Vyznívá hluše. Z horečnatých stavů rodí se výraz, jenž je divokým výkřikem srdce, jež nejrady by se přelilo samo přímo do něho. Místo zbožnosti je tu prudkost, místo vroucnosti extáze — to vše těž na úkor kvalit práce. Čistá citovost je stálým zdůrazňováním zvednuta do vědomí a zracionalizována. Duševní obsah přílišným přízvukem je překonáván. Díla expresionistická svým přílišným subjektivismem hrozila zničit poslání uměleckého díla, jež je určeno pro veřejnost. Nejzazší subjektivita je nesdělitelná. Solipsista proto není umělcem. Obrazí jen sebe, jako Narcis uspokojuje jen sebe, ale nevykupuje jiných. — Expresionistické dílo podává téměř vždy uvolněné polotvary, jež netvoří organického celku. Je to vyvrcholení stylové anarchie. Většina jich ztroskotává v úplné abstraktnosti. Jen zřídka dovedl expresionistický básník sloučit silný zážitek skutečnosti a její metafyzické prohloubení, jak to požadovali teoretikové expresionismu. To jsou znaky expresionistických děl, pokud vůbec lze je převést na jediný typus.

Z expresionismu zůstalo i leccos dobrého (oč se dělí pravidelně s jinými současnými směry): silná koncentrace a niternost, statečný zlom s historickým zatížením, postup od statickosti k dynamičnosti, od okreslování přírody k uměleckému zpodobování vyloučením náhodného a časového, postup k architektonickému vytváření díla, přemožení prosté předmětnosti a nedistancované skutečnosti, odvážnost, strukturálnost, odstranění psychologismu, intenzita výrazu. Ale všude

tu působí dnes jen iniciativou, nikde není vytvořených děl. Expresionismus zůstal jen gestem, vůle po vytváření nerealoval.

Hlad po skutečnostních ideálech dnes překonává toto mystické umění. V novém předmětném umění, jež zužitkuje zisky expresionismu, najde si cestu nové umění. Bez přehnaného izolování od života a lidu — a přece pevnou hranici mezi tvořením nového a časovým, revolučním uměním propagačním, mezi tvůrcem a pozorovatelem, uměním a životem, životem a umělcem!

Jde o novou syntézu, o novou stavbu!

(Pásmo 1, č. 1, str. 3–4, březen 1924)